

A Bach-korszak, sőt a millénium korának egykor sokat olvasott íróját ma már alig ismerik a szakemberek körén kívül. Amikor Vas Gereben azt hitte, hogy a magyar gondolkodást, életformát védi az elnémetesítés ellen, csak a már visszahozhatatlan patriarchális múltat idézte föl. Széchenyi tanítványa akart lenni, holott valójában a kritikátlan magyarkodókhoz, a túlságosan falusi ízlésűekhez, a Gvadányitól a petőfieskedőkig húzódó eszmei lánchoz zárkózott fel. Egy-egy lapját, sőt olykor jónéhány fejezetét is zavartalan élvezettel olvashatjuk azonban. Leköt az a biztonság, amellyel a kisvárosi polgárházak szobáiba vezet; s életismeretét jóízű magyarsággal vetette papírra. Névadási módja egyként tanúsítja jó megfigyelőkészségét, futó divatoktól mentes dunántúli ízű magyarságát, realizmusát.

Nem meglepő az eddigiek után, hogy írónk jól vizsgálja névadásból is: emberei számára társadalmi állásuknak, nemzetiségüknek, olykor jellemüknek, életkoruknak megfelelő nevet talál. Jól megkülönböztethetők családnévük alapján középnemesei a polgároktól, s Vas érezteti is rokonszenvét az előbbieikkel. Alispánjai, főjegyzői, uradalmi jogtanácsosai stb. jólhangzó, magyaros nem éppen ritka vezetéknévüket a már régóta használt keresztnévük egyikével párosítják: Szántay Zsigmond, Szántay Sándor, Faragó Péter, Szijgyártó Mihály, Csillag Pál, Vámosy László, Kardos István, Vidor István.

Polgárainak családneve már idegenes, néha nem épp kellemes hatású /Klein, Berger, Gerstner, Schneller, Tujder/. Védőszentjüket nem ismerjük, gyakran be kell érniük a boltcímerük megjelölésével. Fűszereseit ezért két regényében is csak egyként emlegetik: „a Fekete kutya”. A régi magyarok családias s egyben enyhén lekezelő szokása szerint a parasztembernek, szolgáknak csupán a keresztnévét, vagy /és/ a foglalkozását említi. /Vendel inas, András, Marci csikós/, kivételes a fa-

lusi bírák esete: Köntös Pál, Kapus János. Hogy a paraszti szokásokban járatosabb a kor íróátlagánál, azt elegendően igazolhatjuk a két kitűnő ragadványnévvel: Meddig Jóska, Holvagy Pista. Olykor azonban a középosztály ragadványneveiről is értesülünk, s ez egészen meglepő. A „Jurátusélet” jókedvű joghallgatói a sok Kovácsot így különböztetik meg egymástól soraikban: Potya-Kovács, Figura-Kovács, Hazudozó-Kovács /i.m. 292--294/.

Írjunk ide néhányat Jókai kiegyezés előtt keletkezett regényeinek ifjú hőseiből: Kárpáthy Zoltán, Fenyéry Endre, Gutai Lőrinc, Malárdy Kálmán, Vámhidy Szilárd, Lávay Béla, Zelevi Róbert, Garamvölgyi Aladár, Áronffy Lóránt stb. Nemcsak a vezetéknevek választékossága, a keresztnévek ritkább volta tűnik fel, hanem az is, hogy Jókai Vas Gerebennél sokkal inkább követi a reformkorban szárnyra kapott hazafias-romantikus névdivatot. Zoltán, Kálmán, Endre, Béla, Aladár -- ez mind ősi, vagy annak vélt nomen, a Szilárdot is nemrég fordították a Constantin/us/ból. A Garamvölgyi -- amint erre névtudósaink /BENKŐ LORÁND, KÁLMÁN BÉLA/ figyelmeztetnek, jellegzetesen újszerű alkotás, mivel régebben „csak lakott helyről, vagy megyéről, országrésről neveztek el valakit, folyóról, hegyről, völgyről nem”. Az ilyen előkelően, nemesi módra hangzó, az -y-t mégsem okvetlenül megkövetelő elnevezés roppant tetszett a magyarosodó polgároknak. De írónk nemeseinek /nemesifjainak/ többségükben szürke családneve: Faragó, Csillag, Vámosy, Vidor stb. aligha volt vonzó az asszimilánsok számára.

E ponton lényeges különbséghez jutottunk: Jókai -- s természetesen más romantikus elbeszélők, pl. Degré Alajos -- a névadást egyszerre tekintették írói feladatnak és a hazafias nevelés egyik lehetőségének. Szerzőnk egyik szemponttal se sokat törődött, az volt a fontos számára, hogy alakjait úgy hívják, mint a mindennapi életben. Ez a realista elbeszélők szokása, s minden bizonnyal valóságértlenségük miatt mondott le a megelőző korszak beszélő neveiről, holott azokat Eötvös tekintélye is védhette. /Nyúzó Pál, Macskaházy ügyvéd/

Persze a realizmus alapján sem lehet fölmentést adni a lelemény és képzelet kihagyására, vagy épp tartós hiányára. Vas műveiben semmitmondó neveket kapnak az arisztokraták — Ováry, Erdey, Dunay — amely épp oly kevésbé fejez ki megbecsülést, mint bírálatot. Jónéhányszor megszűnik az egyénítés, Erdeyből csak gróf lesz, annál egyszerűbb ez, hisz keresztnevével úgy sem sokat vesződött a narrátor. Válogatottságukkal, muzsikájukkal, jellemzőerejükkel a leánynevek még kevésbé kötnek le. Berényi Jolán, Gerstner Irma, Kardos Jolán, Ováry Emma, Szigyártó Erzsébet /Böske/ — olvassuk, s nyomban felkapjuk fejünk az ismétlődés láttán, majd az ötlik fel, hogy elmaradnak a kedves becézések, még udvarlás közben is /Szentirmay leánya pl. Katinka a Kárpáthy Zoltánban/.

Az anyák, idősebb hölgyek megnevezésén nem töri a fejét a szerző, bőven él holmi behelyettesítéssel: alispánné, grófnő, méltóságos asszony stb. Ezzel aztán elesik annak lehetősége, hogy egy-egy ritka keresztnévvel a felső tízezer légkörét, vagy a sznobizmus szülte külföldieskedést erőteljesebben érzékeltesse. A régieskedő, magyaros hullámot magányosan képviseli a Dugonics megalkotta Jolán.

A névadási fogyatékoság szemléletesen mutatja, mennyire nincs mondanivalója a fiatal leányok lelki életéről, mennyire közömbös velük szemben. Még idegenebb neki minden férfi jellem, ha az egészséges átlagtól eltér, akár kivételes nagysága, akár bonyolultsága miatt.

NAGY MIKLÓS

A MAGYAR SZÓLÁSOKBAN ÉS KÖZMONDÁSOKBAN ELŐFORDULÓ TULAJDONNEVEKRŐL

A szólások és közmondások több tudományág /történelem, néprajz, folklór/ számára szolgáltatnak már és szolgáltatnak ma is gazdag anyagot. A nyelvészetben belül többek között névtani szempontból is vizsgálhatjuk őket, bár a hagyományoknak megfelelően a magyar frazeológiai tudományban az etimológiai kutatások állnak az első helyen. A cikkíró számára ismert tény,